

René Descartes

Novo utemeljenje metafizike

Prethodnik Augustin

- ♦ Augustin je argumentima protiv skeptika stoljećima ranije najavio pravac kojim sada kreće Descartes.
- ♦ *Si enim fallor, sum.*

O državi Božjoj XI, 26

Prethodnik Augustin

- ♦ Kad su posrijedi te istine, ne bojim se nikakvih dokaza akademika: »Što ako se varaš?« Ako se varam, onda jesam. Jer, onaj tko nije, taj se ne može ni prevariti; pa prema tome, ja jesam, ako se varam. Dakle, jer jesam, ako se varam, kako se varam, da jesam, kad je sigurno da jesam, ako se varam? Stoga, jer moram biti, da bih se varao, čak i kad se varam, onda se bez dvojbe ne varam u tome što znam da jesam. Iz toga slijedi, da se ne varam ni u tome što znam da znam. Jer, upravo kao što znam da jesam, isto tako znam da znam.

Prethodnik Augustin

- ♦ A kad to dvoje ljubim, onda tu istu ljubav (kao nešto treće i ne manje vrijednosti) dodajem tima stvarima koje znam. Isto tako, ja se ne varam da ljubim, jer se ne varam u onim stvarima koje ljubim; pa čak kad bi one i bile lažne, ipak bi bilo istina, da ljubim te lažnoće. Jer po kojem bih razlogu bio pravično optužen (te mi se pravično branilo), što ljubim lažne stvari, kad bi bilo lažno da ih ljubim? Ali, budući su te stvari i istinite i sigurne, tko da posumnja, kad su one ljubljene, da i sama ta ljubav nije istinita i sigurna? I dalje, nema čovjeka koji ne želi biti, kao što nema nikoga tko ne želi biti blažen. A kako može biti blažen, ako je ništa?

O državi Božjoj, 11, 26.

Prethodnik Augustin

- ♦ Za Augustina iz ovoga proizlazi:
- ♦ postoji nedvojbeno, sigurno, istinito.
- ♦ Put do vječnoga, neprolaznoga, božanskoga vodi kroz ljudsku nutrinu.

Spoznaja i nutrina

- ♦ Descartes sasvim neovisno preuzima ovu misao.
- ♦ Njegove su okolnosti drukčije.
- ♦ Ne mora se uvjeravati da put ide preko nutrine.
- ♦ To mu je u njegovim uvjetima sasvim neupitno.
- ♦ Njemu je pitanje spoznaje od početka pitanje nutarnje perspektive.
- ♦ Spoznaja, bez obzira na što se odnosi, uvijek ima i odnos prema sebi samoj.

Zbilja kao predožba (ideja)

- ♦ Descartesu je spoznajnoteoretski problem poznat.
- ♦ Sve što na bilo koji način jest, mora se pokazati u ljudskoj spoznaji, mora biti neka “predodžba”.
- ♦ Predodžba - lat.: *idea*
- ♦ Za Platona i Aristotela ideja je objektivna bit koja prethodi ljudskoj spoznaji.
- ♦ Za Descartesa ideja je: sadržaj naše spoznaje, ono što mi sebi predočujemo.

Novi metafizički temelj

- ♦ “Sve što jest mora biti predodžba” - je izjava o zbilji u cjelini.
- ♦ Predodžba ljudske spoznaje postaje temeljem zbilje u cjelini.
- ♦ Ne svodi se cijeli bitak na predodžbu, ali:
- ♦ ako bilo što za nas treba biti, najprije se mora pojaviti u našoj spoznaji, mora stajati-pred-nama pred-stajati, pred-očiti, biti pred-odžba.

Predodžba zbilje

- ♦ Sve što možemo reći o zbilji - i o zbilji u cjelini - odnosi se više na ono što smo mi u stanju predočiti o zbilji.

Načini predodžbi

- ♦ Ima nepreciznih, maglovitih, promjenjivih predodžbi
- ♦ ima jasnih i odjelitih (lat. *claire et distincte*; fr. *clairement et distinctement*)

Jasna i odjelita spoznaja

- ♦ **Jasnom** nazivam onu spoznaju, koja je pozornom duhu živa i otvorena; tako kažemo, da ono jasno vidimo, što je pred našim okom, koje promatra, i što dosta snažno i otvoreno na nj djeluje.
- ♦ **Razgovjetnom/odjelitom** pak nazivam onu spoznaju, koja je pored jasnoće, tako od svega drugoga odijeljena i rastavljena, da u sebi sadržava samo ono, što je jasno.

Principi I, 45

jasno + odjelito = istina

- ♦ Jasne i odjelite predodžbe mogu imati samo intuitivno.
- ♦ One se pokazuju neposredno i imaju zahtjev za očevidnošću (evidencijom) i one su jednostavno sigurne/izvjesne (*certe*).
- ♦ “... zato sam mislio da mogu uzeti kao opće pravilo, da su istinite one stvari koje mi jasno i odjelito shvaćamo...”

Rasprava o metodi, IV, 3

Nejasne predodžbe

- ♦ bude u meni dvojbe
- ♦ što god da o njima tvrdim, nemam ni istine ni izvjesnosti/sigurnosti o njima
- ♦ Za metafiziku to znači:
- ♦ **metafizika može izricati istinite i izvjesne iskaze samo pod uvjetom da polazi od jasnih i odjelitih predodžbi.**

Odakle predodžbe?

- ♦ Što uzrokuje predodžbe?
- ♦ Dvije mogućnosti:
 - ♦ 1. zbilja koju spoznaja susreće
 - ♦ 2. spoznaja sama
- ♦ Descartes ne niječe da postoji zbilja izvan predodžbe.

Trojako podrijetlo

- ♦ Od tih zamisli (predodžbi) jedne mi se čine **prirođene** (*innatae*), druge **pridošle** (*adventitiae*), a treće **od samog mene načinjene** (*a me ipso factae*): jer kad razumijevam što je stvar, što je istina, što je mišljenje, čini mi se da te ne potječu niotkuda nego od same moje naravi; ako pak slušam buku, gledam sunce, osjećam vatru, sve dosad sam sudio kako to potječe od stvari što su izvan mene; i napokon sam izmišljam sirene, hipografe i slično. Ali mogao bih možda i misliti kako su sve ili pridošle ili sve prirodene ili sve načinjene: jer još nisam jasno nazreo njihovo pravo podrijetlo.

Metafizičke meditacije, III, str. 72-74

Dvojba

- ♦ Dvojiti i govoriti o dvojbi nije isto. Descartes nas ne poziva na razmišljanje o dvojbi, nego na dvojenje zajedno s njim.
- ♦ "Da bismo znali što je dvojba i mišljenje dovoljno je dvojiti i misliti. Ovo nas uči sve što možemo znati o tome i kaže nam više od najtočnijih definicija."

Descartes, *La recherche de la vérité*,

Dvojba i vrijeme

- ♦ Mišljenje je dvojba.
- ♦ "Dvojim, dakle jesam ili, što je ista stvar: mislim, dakle jesam."
- ♦ Nije svako mišljenje dvojenje, ali je svako dvojenje zasigurno mišljenje.
- ♦ dvojba uzima puno vremena.
- ♦ Savjetovao da se na prvoj meditaciji zaustavimo nekoliko mjeseci ili barem nekoliko tjedana prije nego što se upustimo na daljnje razmišljanje.

Meditationes de prima philosophia

- ♦ Meditirati znači misliti.
- ♦ Meditirati znači i više od mišljenja. Meditirati znači biti budan, otvoren, pozoran.
- ♦ Meditacija je više od koncentracije, sabranosti.
- ♦ Koncentracija isključuje sve osim problema na kojeg se koncentriramo.
- ♦ Meditacija pak uključuje sve što se događa u duhu.
- ♦ Duh je budnost, a meditacija je budnost nad budnošću, budnost budnosti.

Meditationes

- ♦ Meditacija nije ponavljanje kakve formule, nije polusan ili polujava, nije ni sabranost nad nekim tekstom, nego je život duha koji nastoji voditi računa o svemu što se događa u duhu, o svemu do najmanjih detalja, o detaljima nadasve.
- ♦ Meditacija je umjetnost detalja i pozornosti.
- ♦ Meditacija je umjetnost gledanja, čisti zor duha, najviša misaona aktivnost.
- ♦ Ona je kontemplacija.
- ♦ Meditirati znači misliti i premišljati, opet misliti mišljeno, odlaziti i vraćati se.

Filosofia prima

- ♦ Riječ je o meditacijama o prvoj filozofiji, *prote filosofia*, *filosofia prima*.
- ♦ Prva se filozofija bavi bićem kao bićem, bitkom bića, prvim principima bitka, istinom bitka.
- ♦ Nije riječ o teoriji spoznaje. Riječ je o metafizici.
- ♦ Descartes se pita kako možemo spoznati što sigurna, ali naglasak nije jednostavno stavljen na mogućnost spoznaje.
- ♦ Pita se što možemo spoznati, traži se *temelj* za kojega možemo biti sigurni, traži se *fundamentum inconcussum*.

Methodos

- ♦ Da bismo stigli do sigurnog temelja i njegove spoznaje potrebna je metoda.
- ♦ *Methodos* grčki znači put, cesta, hod. Metoda je put na kojega se uvijek iznova vraća.
- ♦ Hodati onako kako smo već hodali, ishodavati iznova istim putem.
- ♦ Metoda je ponovni povratak na ishodano i mišljeno.
- ♦ Metoda nije cilj, ona je sredstvo kojim se stiže do cilja.
- ♦ Metoda se ne poznaje tako da upoznamo njezina pravila, nego jedino ulazeći u nju. Srce Descartesove metode je dvojba.
- ♦ Dvojenje se ne uči učeći pravila dvojbe, nego samo dvojeći.

Dvojba

- ♦ Dvojba preuzima mjesto koje u trenutku nastanka filozofije u Grčkoj zauzimaao *thaumazein*, mjesto udivljenja i začuđenosti.
- ♦ Dubina i veličina grčkog mišljenja kod Platona i Aristotela mogu se mjeriti uspjehom ili neuspjehom pojmovnog mišljenja da odgovori i izreče prvotnu začuđenost.
- ♦ Na isti način moderna se filozofija nakon Descartesa može mjeriti razumijevanjem i izricanjem izvorne dvojbe

Prva meditacija

- ♦ Prva meditacija započinje brigom o početku.
- ♦ "Opazio sam - tomu je već nekoliko godina - kako sam u svojoj prvoj dobi bio primio mnoge lažne pod istinite stvari i koliko su dvojbene one koje sam poslije na te iste nadogradio..."

Dvojba - skepticizam

- ♦ Dvojiti znači htjeti utemeljiti.
- ♦ U ovom se Descartes razlikuje od skeptika.
- ♦ Za njega je dvojba samo prolazna.
- ♦ U skepticizmu ona je trajno stanje.
- ♦ Ovdje se želi utemeljiti, tamo je zanijekana svaka mogućnost da bismo uopće mogli potvrditi utemeljenje.
- ♦ Ovdje se traži sigurnost i nepoljuljanost, tamo se nastoji pokazati kako je upravo sigurnost ono što nam izmiče.

Preduvjeti dvojbe

- ♦ Valja osloboditi duh od briga
- ♦ osigurati nužnu vremensku dokolicu
- ♦ odvojiti se u osamu
- ♦ pronaći potrebno vrijeme
- ♦ te se slobodno
- ♦ i ozbiljno posvetiti razgradnji

Dvojbenost

- ♦ Neće biti potrebno pokazati lažnost, nego samo dvojbenost.
- ♦ Da bi se dokazala lažnost nekog mnijenja, valja unaprijed znati istinitost i dokazati je.
- ♦ Svaki, pa i najmanji razlog dvojbi u kakvo mnijenje dovoljan je da takvo mnijenje odbacimo kao lažno.
- ♦ Sruše li se temelji, sva će nadgradnja pasti sama od sebe.

Rast dvojbe: osjetila

- ♦ Osjetilnoj se predodžbi ne može vjerovati.
- ♦ Osjetila nas često varaju te stoga nije moguće vjerovati im.
- ♦ Valja dvojiti ne samo o osjetilima, nego i o izvanjskom svijetu kojega nam oni prenose.
- ♦ Istina je da se može dvojiti o stvarima koje su daleko i koje su male, ali možda neće biti moguće dvojiti o tome da ja sam sada jesam, o mom vlastitom tijelu, mojim rukama, o činjenici da sada sjedim.

Rast dvojbe: san i java

- ♦ Kako je moguće razlikovati san od jave?
- ♦ I u snu imam isti osjećaj mog tijela.
- ♦ Kako biti siguran da činjenica što sada sjedim, što imam ruke, što osjećam svoje tijelo, kako biti siguran da sve to nije san, halucinacija?
- ♦ Ako je moguće dvojiti o tjelesnom postojanju, moram dvojiti.

Rast dvojbe: matematika

- ♦ Kako dvojiti o naravi tijela općenito: protežnosti, broju, mjestu, vremenu?
- ♦ Kako dvojiti da $2+3$ uvijek čini 5, bez obzira spavao ja ili bio budan?
- ♦ To su istine koje ne ovise o meni, koje se ne temelje u meni i koje su uvijek neovisne o meni.

Rast dvojbe: matematika

- ♦ I ovdje se otvara prostor dvojbi.
- ♦ Sve bi moglo biti jedna velika prijevara.
- ♦ Ako se varamo o mnogim stvarima, zar nije moguće misliti da i ono što se naoko čini posve očitim bude posve nesigurno?
- ♦ Valja nam dvojiti i o najopćenitijim pojmovima o prirodi i o istinama koje utemeljuju spoznaju.

Rast dvojbe: dobri Bog

- ♦ Da, ali takva je nesigurnost zamisliva samo pod uvjetom da je čovjek od početka stavljen u svijet preokrenut naglavačke, drugim riječima, pod uvjetom da Bog nije dobar.
- ♦ Dobri Bog ne bi stvorio čovjeka koji se vara u svemu što ga okružuje

Rast dvojbe: dobri Bog

- ♦ Kako to da se, ako me je stvorio dobri Bog, katkad varam?
- ♦ I ako se, stvoren od dobrog Boga, katkad varam, kako mogu biti siguran da se stalno ne varam?
- ♦ I naposljetku, kako biti siguran da ima Boga?
- ♦ A što ako umjesto dobrog Boga zamislimo zloduha?
- ♦ Zlog duha koji bi bio toliko moćan da bi me mogao varati i toliko zao da bi me htio samo varati?
- ♦ Da, riječ je o zamišljaju (fikciji), ali kako je i ovaj zamišljaj moguć, onda nam se nameće kao obveza.

genius malignus

- ♦ “Pretpostavit ću stoga ne najboljeg Boga, izvora istine, nego nekakva zloduha što je i u najvišoj mjeri moćan i lukav, koji je uložio sve svoje umijeće u to da mene prevari...”

Meditacije, II, str. 42

Druga meditacija

- ♦ U drugoj se meditaciji sve preokreće.
- ♦ Zloduh, ako me može prevariti u svemu i uvijek, ne može me prevariti u jednoj stvari: ne može učiniti da ja budem ništa sve dotle dok mislim da nešto jesam.

deceptor potentissimus

- ♦ “Ali postoji ne znam kakav obmanjivač, veoma moćan i veoma lukav, koji me uvijek umješno vara. Samo, bez ikakve dvojbe ja i jesam, ako me vara; a neka vara koliko god može, ipak nikad neće postići da ne budem ništa, sve dok ja mislim da nešto jesam. Stoga, pošto se o svemu tome dobro promislilo, može se reći kako ovaj iskaz: ***Ja jesam, ja postojim***, koliko god ga puta izrekao ili duhom poimao, nužno jest istinit.”

Meditacije, II, str. 48.

Je pense, donc je suis

- ♦ Descartes ovaj princip ne definiira uvijek na isti, poznati način, ali je sadržajno riječ o istom uvidu.
- ♦ “Budemo li tako zabacivali i čak smatrali neistinitim sve ono, o čemu možemo nekako sumnjati, lako dolazimo do pomisli, da ne postoji nikakav bog, nikakvo nebo, nikakva tjelesa, pa ni mi sami nemamo ruku ni nogu niti, konačno, ikakvo tijelo, ali ipak ne dolazimo do pomisli, da ne postojimo mi sami, koji to mislimo. Ne možemo naime prihvatiti misao, da ono, što misli, u isto vrijeme, dok misli, uopće ne postoji. Stoga je ova spoznaja **Ja mislim, dakle jesam** prva i od svih najsigurnija, do koje dolazi tko god pravilno filozofira.”

Principi I, VII.

cogito, ergo sum

- ♦ Ovo nije osjetilni uvid.
- ♦ Nije niti logički zaključak unatoč riječi *ergo, donc, dakle*. Preduboko je u temeljima da bi mogao biti samo zaključak.
- ♦ Spada u očitost i riječ je o jednostavnom i odjelitom shvaćanju pozornoga duha kojemu se o spoznatome ne pojavljuje nikakva sumnja.
- ♦ Descartes spominje shvaćanje: to znači da je riječ o prihvaćajućoj spoznaji: vid i uvid.
- ♦ Pri *cogito, ergo sum*, mišljenje/dvojba iskustveno kuša sebe samo. Može dvojiti u sve, ali ne i u sebe samo.

mislím, dakle jesam

- ♦ Mislím li, jesam, postojim.
- ♦ Kad mislím, moram postojati.
- ♦ Mislím, dakle jesam.
- ♦ Ovo je istina koja se opire **univerzalnoj, korjenitoj i hiperboličnoj** dvojbi.
- ♦ Hoće li ova istina biti u stanju razriješiti dvojbe koje se su se namnožile u prvoj meditaciji?

Zloduh

- ♦ *Cogito* je pronašao jednu istinu koja stoji čvrsto i nepoljuljano naspram zloduhu.
- ♦ Kako se osloboditi monstruozne figure zloduha kojega je dvojba bila prisiljena roditi iz nužde da ostane vjerna samoj sebi?
- ♦ Odakle figura zloduha i koja joj je uloga?
- ♦ Kako se oslobađa zloduha dvojbe ili dvojbe koja rađa zloduha?

Zloduh

- ♦ Zloduh je krajnja figura dvojbe. Kao takva ona na sebi nosi sva obilježja dvojbe i dovodi ih do krajnosti.
- ♦ Zloduh je jak jer je *genius*, genij.
- ♦ Zao je jer želi samo prevariti pod svaku cijenu.
- ♦ Granice njegove zle sile jest istina da ja, čak i prevaren i varan, moram biti nešto.
- ♦ U mitskom i simboličkom jeziku zloduh ima i previše sličnosti sa zmijom iz biblijskog izvještaja o Postanku a da ne bismo uočili ovu blizinu.

Oslobodjenje od zloduha

- ♦ Da bi se oslobodio zloduha ima potrebu za Bogom.
- ♦ Kako Descartes dolazi do Boga?

Cogito

- ♦ Koja su obilježja *cogita* koji je došao do sigurnosti: *cogito, ergo sum*?
- ♦ Riječ je o *cogitu* koji je **siromašan, nepovijestan, bez svijeta, bez odnosa s drugim, bez Boga**.
- ♦ *Cogito* odvojen od svega i svih, sam i osamljen.
- ♦ *Cogito* siguran da postoji, ali odvojen od svega ostalog. Sve ostalo još uvijek stoji pod vlašću zloduha.

Cogito

- ♦ Descartesove dvojbe stoji u ovome: moć za koju je mislio da je posjeduje iluzorna je moć.
- ♦ *Cogito* je u biti **slab**, *cogito* **dvoji**, **želi**, **nedostaje** mu ovo i ono, **nije savršen**.
- ♦ Drugim riječima: *cogito* je **kontingentan**, **konačan**, **smrtan**, **slab** i njegova se slaboća pokazuje na svim stranama.
- ♦ Ovaj *cogito* ne može biti izvor i temelj ideje koju usprkos svoje slabosti posjeduje: ideje beskonačnosti.

cogito - dubito

- ♦ Na početku je dvojba bila znak ogromne moći čovjeka koji misli.
- ♦ Sada je dvojba znak čovjeka koji je konačan, nemoćan, slab.
- ♦ Srce Descartesove misli stoji u ovome:
- ♦ *cogito ergo sum*, znači *dubito ergo sum*.
- ♦ Sigurnost stvari koja misli, kako Descartes naziva čovjeka, stoji u njegovoj moći da sumnja.

sigurnost zbog nesigurnosti

- ♦ Samo onaj tko ima potrebu pronaći sigurnost, onaj koji je konačan, samo on mora dokazati sebi samom svoju sigurnost.
- ♦ Samo onaj tko je nesiguran ima potrebu za sigurnošću.
- ♦ Samo nemoćni umišlja ogromnu moć.
- ♦ Bog nema potrebe dokazati svoju opstojnost samome sebi.

drugi temelj

- ♦ Sigurnost *cogita* postaje sigurnost vlastite slabosti.
- ♦ Temelj *cogita* nije posljednji temelj.
- ♦ Temelj prelazi s *cogita* na Boga.
- ♦ Njiše se između *ega* i Boga

ravnovjesje

- ♦ Posljednji se temelj podvojio i ostaje neodlučan.
- ♦ Dokazima Božje opstojnosti nestaje zloduha.
- ♦ Descartes još uvijek drži u ravnovjesju *ego* i Boga.
- ♦ Nakon njega bit će potreban samo mali korak i razum će se proglasiti božanskim i Bog će nestati s obzora mišljenja.

istinska dvojba

- ♦ U što je Descartes doista dvojio?
- ♦ U sažetku meditacija on kaže:
- ♦ "napokon se iznose svi razlozi iz kojih se može zaključiti opstojnost tvarnina: i to ne stoga što bih smatrao veoma korisnim dokazivati ono što oni dokazuju, naime da zaista postoji svijet, ili da ljudi imaju tijela i slično, *u što nije nikad ozbiljno sumnjao nitko zdrave pameti...*"

dvojba i dokazi

- ♦ Već na početku Descartes kaže da je dvojba umišljena. I to stoga što dvojben nije postao svijet.
- ♦ Stoga se niti ne traži ikakav dokaz za opstojnost svijeta počevši od *cogita*.
- ♦ Ono što se traži jesu dokazi Božje opstojnosti i to stoga što je Bog i njegova opstojnost postao dvojben.
- ♦ Ovdje postaje jasna Descartesova namjera. Ono protiv čega su usmjerene meditacije jesu srednjovjekovni dokazi Božje opstojnosti koji, prema Descartesu, ne dokazuju ništa.

metodički ateizam

- ♦ Jedini mogući put, po njemu, jest metodički ateizam.
- ♦ Drugim riječima, pokušaj da se iziđe na kraj bez Boga.
- ♦ Descartes želi pokazati nemogućnost takvog pokušaja.
- ♦ No, ono što su meditacije proizvele posve je suprotno od Descartesove namjere.

Božja opstojnost

- ♦ Dvojba je stvorila figuru zloduha da bi pokazala sigurnost *cogita*, ali je otkrila kontingentnost samog *cogita*.
- ♦ Konačna se sigurnost ne može temeljiti sama u sebi i stoga Descartes traži dokaze opstojnosti Boga o kojem je u čovjeku "nekako prvotnija predodžba o beskonačnom nego o konačnom, to jest: o Bogu nego o meni samom."

Ideja Boga

- ♦ Ideju o Bogu nalazim u sebi, a ne mogu biti njezin tvorac.
- ♦ Ni svijet ne može biti njezin tvorac.
- ♦ Ona je jasna i odjelita ideja.
- ♦ Urođena mi je.

Ideja Boga

“Pod Božjim imenom razumijevam stanovitu sućnost što je beskonačna, neodvisna i vrhunski razumna, vrhunski moćna i koja je stvorila kako mene sama tako i sve ostalo što postoji, ako štogod ostalo postoji. A sve su tê stvari doista takve te - promislim mi pomnije - sve mi se manje čini da su mogle poteći od mene samoga. Stoga iz svega što je dosad rečeno treba zaključiti da Bog nužno postoji.

Jer iako je u meni zamisao sućnosti zbog samog toga što sam sućnost, ipak - budući sam sam konačan - ne bi bilo zamisli beskonačne sućnosti, da ona ne potječe od neke druge sućnosti koja je istinski beskonačna.”

Metafizičke meditacije, III, 88

izvor ideje o Bogu

- ♦ Nije li ovo samo ljudska zamisao?
- ♦ Zašto ja ne bih mogao biti tvorac ideje o Bogu?

Prvenstvo savršenijeg

A ne trebam ni misliti kako shvaćam beskonačno ne s pomoću istinske zamisli, nego tek nijekanjem konačnoga, kao što shvaćam mirovanje i tamu nijekanjem gibanja i svjetlosti; naprotiv, očito razumijevam da je više stvarnosti u beskonačnoj nego u konačnoj sućnosti, pa je stoga u meni nekako prvotnija predodžba o beskonačnom nego o konačnom, to jest: o Bogu nego o meni samom. Jer, kojim bih drugim načinom razumio da dvojim, da želim, to jest: da mi štogod manjka i da nisam sasvim savršen, da u meni ne postoji nikakva zamisao savršenijeg bića, iz usporedbe s kojom spoznajem svoje nedostatke?

Metafizičke meditacije, III, 88

Literatura

- ♦ Rene Descartes, *Metafizičke meditacije*, Demetra, Zagreb 1993.
- ♦ - *Rasprava o metodi*, Matica Hrvatska, Zagreb 1951.